



ANTONIO RAMÍREZ

ENTRE CRU I CUIT EL LLIBRE SENSE MEDIADORS

Hi ha futur per a les llibreries? L'autor, un llibrer independent, respon amb una reflexió que parteix de la indemostrada preferència del lector pel llibre digital i defensa el paper de mediador que fa el llibreter en el camí del llibre entre l'autor i el lector. Servint-se de la metàfora del text *cru*, és a dir aquell nascut per fluir immediatament per la xarxa, en oposició al text *cuit*, aquell que és el resultat d'un procés d'edició, l'autor qüestiona alguns dels tòpics sobre el futur digital.



La llibreria Shakespeare & Co., situada al Barri Llatí de París, va obrir les portes el 1951

Fa unes quantes setmanes, durant la passada Fira del Llibre de Frankfurt, una enquesta entre un miler de professionals del sector donava l'any 2018 com la data en què arribaria el predomini definitiu del llibre digital davant del llibre de paper.

La importància d'aquesta hipòtesi sobre el futur immediat del llibre no és tant si la data pot ser encertada o no com el fet que, des de l'interior del món editorial, s'accepta com una cosa indiscutible. Molts gestors de la gran indústria del llibre ja no pensen que aquesta perspectiva sigui un pronòstic més o menys creïble, sinó que l'assumeixen com un diagnòstic veraç, com una línia estratègica de treball, un d'aquells punts de fuga que els permet marcar el full de ruta per als propers anys. Així doncs, ara ja no parlem de futur, sinó de present; no d'una cosa que podria passar, sinó d'alguna cosa per a la qual molts, des de l'interior, ja estan treballant. Això vol dir que estan invertint i adaptant les seves empreses amb aquesta orientació, alhora que

van reduint o desmuntant les restes que encara segueixen vinculades al sistema tradicional.

Tot i això, no es pot afirmar que aquest canvi estratègic respongui a una preferència constataada dels lectors pel llibre digital. Al contrari, se situa al davant i tracta d'arrossegars-los; això és el que intentarem demostrar.

És indubtable que s'ha consolidat una nova manera de llegir textos electrònics: una bona part, o la majoria, de les nostres lectures són textos que només existeixen als nostres ordinadors. Molts observadors pensen que, de la mateixa manera que ens hem habituat a la lectura de blocs, pàgines web i correus electrònics, en poc temps preferirem llegir els llibres a la pantalla abans que sobre el paper; és només qüestió de temps i de perfeccionar alguns detalls tècnics. Des de la banda dels autors, agents i editors, la preocupació rau en la necessitat de perfeccionar el control rigorós dels drets d'autor, però ningú no posa en dubte que finalment s'aconseguirà vèncer les reticències d'uns i altres.

Antonio Ramírez
(Medellín, Colòmbia, 1959)
és el director general de la xarxa de llibreries La Central

La multiplicació dels textos electrònics que circulen per la xarxa, inimaginable fa tan sols tres anys, ens obliga a repensar el llibre com un element més d'un ecosistema global que es transforma amb la força de la tramuntana, i hem de parar molta atenció a la frontera entre les noves maneres de llegir i la lectura del que podem seguir anomenant un «llibre», digital o en paper. Podríem distingir una gran bifurcació, una fractura que determina dues esferes clarament diferenciades:

a) La circulació de textos immediats, *líquids* o nascuts per fluir: textos que tan aviat com surten del teclat de l'autor s'ofereixen a múltiples lectors, es propaguen transformant-se en noves lectures i reescriptures indefinidament, sense autoria reconeguda, sense estabilitat, sense que mai puguem estar segurs que allò que hem llegit avui sigui el mateix que altres llegiren ahir, però sense que això tingui la més mínima importància. Ens referim als correus electrònics, als blocs, als xats i grups de discussió, als textos de pàgines web més o menys duradores o del tot efímeres. Textos escrits per fluir, per propagar-se, que trenquen el sentit clàssic del concepte *publicar*: fer públic. Ara, per aquests textos *líquids* publicar significa ser llançat en brut a la xarxa, oferir-se a la manipulació, a la còpia i a la reutilització perpètua. Podríem denominar aquests textos nascuts per fluir «textos crus»: més que d'un acte d'escriptura, sorgeixen de la circulació mateixa, no arrenquen d'un emissor a un receptor, sinó que immediatament pertanyen a un món de lectura-escriptura que els devora i els retorna sense solució de continuïtat.

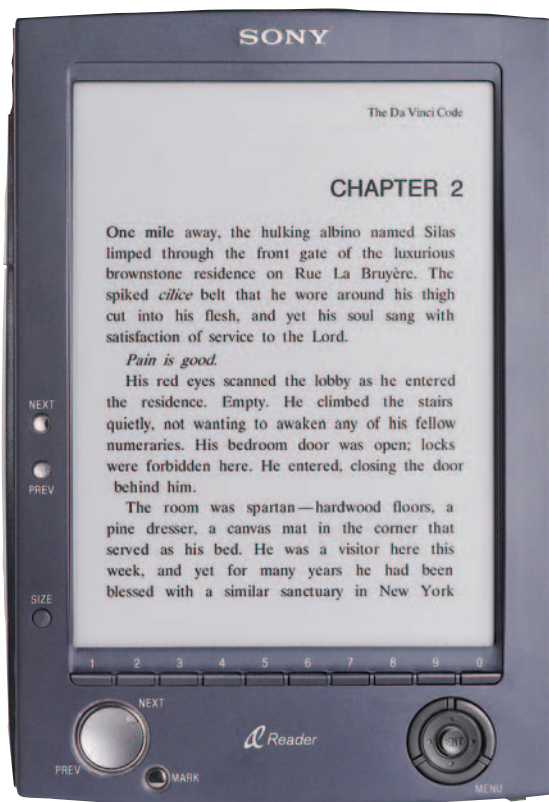
b) Davant el flux de textos *crus* situaríem la circulació de textos *cuïts*, és a dir, textos sotmesos a un procés d'edició en el qual han participat múltiples coautors, des de l'agent literari i

l'editor fins al maquetador i el dissenyador, l'il·lustrador, etcètera. En aquest sentit, editar i publicar seria sobretot fixar una forma i establir una autoria, una «autoritat» en virtut de la qual el text serà atribuït a un creador, beneficiari dels rèdits i també responsable legal, sense el vist-i-plau del qual el text no podrà ser modificat posteriorment. Podem estar segurs que avui llegim el mateix que, per exemple, durant segle i mig han llegit milions de persones. Qui s'atreveria a alterar el final de *Guerra i pau* i, per simpatia amb

el príncep Andrei, evitar-ne la mort? Des del Renaixement, editar i publicar un llibre ha estat sobretot una feina col·lectiva que reuneix funcions bàsiques com seleccionar el text, fixar-lo, donar-li estabilitat i dotar-lo de forma. La idea de cocció pot ser una bona metàfora per entendre el procés de l'edició. Pròpiament, només podríem seguir anomenant «llibre» als resultats complets d'un procés d'edició entès així: unitats textuais coherents, amb identitat pròpia, més o menys estables i finites, amb autoria reconeguda i protegida,

independents del suport material en què circulen. I dir alguna cosa com ara: «Llibre: conjunt de textos cuïts».

És una metàfora que ens permet pensar que, més enllà del suport, l'important seria, en el conjunt de l'ecosistema, distingir l'esfera del *cru*, dels textos nascuts per fluir, d'aquella altra en la qual prevalen els textos *cuïts*, forjats per romandre estables. Acceptant que la gran bifurcació es produeix en aquestes dues esferes, mentre estiguem en l'esfera del *cuït* la diferència entre el paper i el digital seria un detall menor; en aquesta esfera, el més important en tot cas seria distingir entre els millors editors i els més vulgars, saber si els mètodes de preparació i la temperatura de cocció han estat els més adequats.



Model d'un llibre electrònic

Però, què significa acceptar aquesta transició sense solució de continuïtat del paper al digital? ¿Podem estar segurs, com aposten molts des de l'interior de la indústria editorial, que la transformació del seu suport clàssic no alterarà radicalment les condicions per a la creació i la difusió de la literatura i l'assaig humanístic? Podem creure, com fan molts dins el món del llibre, que si romanem en l'esfera del *cuit* la continuïtat està garantida? L'editor que ve serà un simple «gestor d'informació desmaterialitzada», sense cap relació amb els objectes físics?

Acceptem que el que passa en l'esfera del *cru* és una altra cosa. Allà sorgeixen expressions artístiques i activitats crítiques completament diverses i sovint allunyades de la tradició: composicions on els textos s'integren amb imatges de vídeo o amb gravacions sonores, creacions a múltiples veus en continua transformació, cadenes de missatges, fòrums de discussió, blocs d'activistes i pàgines de denúncia capaces de mobilitzar milers de persones, capaces de canviar una determinada política, de trasbalsar unes eleccions o fer trontollar un govern. Fenòmens inèdits que en molts aspectes s'allunyen de la creació literària i de la reflexió humanística tal com fins ara les havíem conegut.

Però apartem-nos per un moment del món del *cru* i entrem-nos en la circulació dels textos *cuits*. Hi ha com a mínim un front en què l'opció digital ha avançat gairebé sense oposició: l'edició especialitzada de llibres i revistes de caire científic i tècnic. Aquí, en poc més d'un lustre, el panorama de l'edició ha canviat radicalment: moltes revistes científiques especialitzades, lligades a universitats o centres d'investigació, han deixat de publicar-se en paper i només estan disponibles en format digital. Certament, el model d'edició tradicional era del tot insostenible pels alts costos d'edició i l'escàs nombre i altíssim

preu de les subscripcions (la majoria de biblioteques universitàries). Però ha estat sobretot l'existència de tres grans empreses que dominen el mercat mundial de l'edició tècnica, jurídica i científica (Thomson, Wolters Kluwer, ReedElsevier) allò que ha accelerat el canvi; mitjançant fortes inversions en tecnologia han aconseguit

¿Podem estar segurs que la transformació del seu suport clàssic, del paper al digital, no alterarà les condicions per a la creació i la difusió de la literatura i l'assaig humanístic?

dirigir de ple aquesta branca de l'edició cap al suport digital. Aquí el paper no ha oposat cap mena de resistència i els avenços han resultat tan espectaculars com irreversibles.

A molts investigadors (historiadors, sociòlegs i filòlegs) els ha semblat que el model de l'edició científica digital pot ser una alternativa a les carències de l'edició humanística tradicional, on publicar monografies i tesis doctorals és cada cop més difícil. Paral·lelament, projectes com la gran biblioteca digital de Google Book Search, en què s'han invertit milers de milions de dòlars per digitalitzar els fons de les principals biblioteques americanes i algunes d'europeses, apareixen com una panacea. Aquest projecte no només permetrà accedir a pràcticament qualsevol llibre, sinó que, a més, gràcies a la potència dels seus algorismes de recerca, ofereix possibilitats infinites per a la recuperació de la informació. En el seu origen, el projecte va despertar gran entusiasme però al mateix temps va suscitar les reticències de bona part dels editors,



L'AVENÇ
Luis de Sebastián,
o l'economia mixta

i la guerra contra el mal
Marta Añón / Jonathan Raban

SUBSCRIU-TE A L'AVENÇ

La revista que cal llegir



L'AVENÇ
Luis de Sebastián,
o l'economia mixta

i la guerra contra el mal
Marta Añón / Jonathan Raban

en paper
93 245 79 21
www.lavenc.cat
per 55 € l'any

en digital
www.quiosc.cat
per 35 € l'any

La llibreria independent que John Sandoe va obrir el 1957 al barri de Chelsea, a Londres.



sobretot europeus, ja que s'acabaven digitalitzant no només obres de domini públic sinó fins i tot obres subjectes al pagament de drets. El projecte es va veure parcialment frenat per aquesta decidida oposició que va acabar als tribunals; el 28 d'octubre passat es va resoldre amb un acord pel qual Google es compromet a pagar 45 milions de dòlars pel *copyright* dels llibres ja digitalitzats i a més una part proporcional de les vendes dels nous llibres digitals. En realitat, ben pensat, és una bicoca. Superat, doncs, aquest escull, el projecte continua. Amb el seu desenvolupament, s'haurien completat els fonaments de la gran biblioteca universal que tantes vegades van imaginar els poetes. Segons estimacions de Google, estem parlant d'entre 7 i 10 milions de llibres escanejats i amb el contingut estratègicament indexat i classificat: una part immensa del patrimoni cultural de la humanitat accessible amb una immediatesa i una precisió que cap visionari no hauria imaginat mai. Ara bé, tot això queda en mans d'una única empresa gràcies al poder computacional dels seus motors de cerca, cosa que li atorga un avantatge insuperable davant d'altres projectes paral·lels de construir biblioteques digitals; competidors tan poderosos com Microsoft ho han deixat córrer.

Potser hi ha un punt confús en la perspectiva del tot digital que no sembla aclarir-se: conservem i recuperem millor un

patrimoni bibliogràfic que prèviament ha viscut com a paper, però com s'afegiran els nous valors? Com trobaran els futurs lectors els nous llibres que desitjaren llegir en aquest univers digital proper, immens, infinit, en el qual localitzar qualsevol text des de qualsevol lloc serà sempre possible i immediat? En la resposta habitual es confia simplement en les possibilitats ofertes pels mateixos cercadors; no obstant això, es cau en una sèrie de tòpics sobre els quals caldria rumiar una mica:

I. El primer tòpic que detectem té molt a veure amb la manera com avui es troben els llibres i el lector: solem creure que, quan tria una nova lectura, el lector coneix perfectament allò que busca.

Aquesta és una hipòtesi derivada del model de lectura científic i tècnic, molt del gust també de filòlegs i investigadors universitaris. L'especialista i l'estudiant saben sempre què han de llegir perquè els mateixos textos llegits els condueixen i els indiquen les noves lectures que precisen. A més, en un entorn digital, és més fàcil localitzar i seguir altres investigadors que tracten temes afins per així conèixer-ne de primera mà els treballs. Però fora del món universitari, gairebé ningú no llegeix seguint aquestes pautes d'especialista. Un lector corrent ben poques vegades coneix amb exactitud allò que li ve de gust llegir; només disposa dels indicis i les figu-

res canviants d'unes expectatives difuses i imprecises. Aquí és el llibre el que delimita i crea el *topos*: serà quan acabi la lectura quan podrà formular els motius que l'han portat fins a ella. No podrà, doncs, dir que ha anat a buscar tal llibre perquè sabia que era el que més convenia a certes necessitats que ja coneixíem. Més aviat és al contrari: és el llibre el que ha inventat la seva pròpia necessitat; són els llibres llegits els que ens permeten anomenar les nostres expectatives i no a l'inrevés.

Són apreciacions vàlides per a un conjunt molt ampli de lectures «corrents», que van des de les lectures de novel·les d'entreteniment i les d'autoexploració personal, fins a les de creació literària de qualitat i d'assaigs crítics; lectures en què el lector tria sobretot guiant-se per indicis i intuïcions, on el llibre no es localitza seguint una prescripció clara; llibre i lector es troben en un vagabundear lliure i difús, en el qual també compten les dificultats, les limitacions i l'opunitat. Aquí, trobar no és localitzar: la lògica de la trobada no és la lògica de la necessitat. És la lògica del desig, impossible de tancar en un algorisme numèric.

El llibre de paper posseeix un conjunt d'engranatges amb la funció de permetre l'orientació del lector, oferint-li els indicis per a l'elecció de les seves pròximes lectures; són mecanismes eficaços per invisibles, es troben sempre davant nostre però sense que gairebé els notem i el seu funcionament ens sembla del tot natural. Bona part d'aquests dispositius estan inscrits en la forma material del llibre, en són indissociables. Les peculiaritats de la forma del llibre –la tipografia, els formats, les il·lustracions, els colors, els símbols editorials, les col·leccions, les faixes, les frases de la solapa o la contraportada– constitueixen un llenguatge particular amb el qual els editors despleguen la seva eloqüència per intentar seduir els lectors atents. Els significats i les regles propis d'aquest llenguatge s'han definit després de segles d'història, conformen un paisatge ple de sentit pels lectors, en el qual escollir una nova lectura és sobretot un joc, un moment de plaer. Ens preguntem llavors quin serà el preu que pagarem si abandonem tot això; no només perquè prescindirem d'un patrimoni cultural complex, sinó perquè la seva funció en el conjunt del sistema llibre, tal com avui el coneixem, és molt més determinant del que pot semblar a simple vista.

2. Un altre tòpic sobre el qual hauríem de reflexionar és suposar que com més a prop estiguin el creador i el receptor, com més directa sigui la relació entre autor i lector, més pura i més diàfana serà la recepció de l'obra.

En la manera de pensar l'obra literària hi ha generalment una fascinació per l'autor, pel creador. Prové d'una vella idea romàntica, però sobretot justifica el principi sobre el qual recolza l'eix econòmic del llibre modern: com convertir les creacions de la imaginació en objectes de consum. Pels agents literaris, pels polítics que es preocupen per enaltir la cultura nacional, pels mitjans de comunicació que busquen figures memorables, pels publicistes editorials i sobretot pels mateixos creadors, l'autor ho és tot; només així l'obra, el producte genial de la

Per al lector «corrent», trobar un llibre no és localitzar-lo: la lògica de la trobada no és la de la necessitat. És la lògica del desig, impossible de tancar en un algorisme

seva ment única, pot ser convertida en valor de canvi. En aquesta perspectiva quasi mítica es considera que si entre el creador i el receptor, entre l'autor i el lector, han existit intermediaris –editors, difusors, crítics, llibreters– només ha estat per les inevitables i arcaïques exigències del llibre de paper. Per tant, és fàcil postular la hipòtesi que, en essència, sense ells tot serà més ric i fluid.

Però potser no és tan senzill. Les coses es veuen d'una altra manera si contemplem el camí que va de l'autor al lector no com un trajecte pla on les etapes per superar serien exclusivament pràctiques, sinó com un procés complex i obert en el qual intervenen múltiples agents mediadors. I parlem de mediadors en el sentit d'agents capaços de transformar amb la seva intervenció el valor de l'objecte mediat. Volem dir amb això que el llibre que arriba a les mans del lector mai no és la mateixa obra que va sortir de la «ploma» de l'autor; i no només perquè amb cada etapa el procés editorial s'ha anat transformant: apareix al costat d'altres en una mateixa col·lecció, presentant-se de cop emparentat amb una sèrie d'obres i d'autors ja consagrats; la il·lustració de la coberta recorda tal o qual gènere i la tipografia evoca una certa tradició o, al contrari, un desig de renovació i canvi; les notes de la contracoberta o les frases de la faixa de promoció citen altres autors que el lector coneix. Són, tot plegat, gestos que transformen el llibre: són com capes de valor que s'afegeixen a cada pas, embolcalls de sím-

bols que distingeixen un llibre d'un altre i gràcies als quals el lector troba el llibre que buscava.

Precisament, allà on el lector s'enfronta a noves lectures per llegir, a la llibreria, el llibre segueix patint noves transmutacions. El llibreter és aquell intermediari silenciós, amb la labor —poques vegades reconeguda— de situar-se sempre del costat del lector, tractant de veure el llibre amb els seus ulls. Lluny de ser constructor de cànons, és peculiaritat del llibreter la seva capacitat per associar lectures, per proposar la continuïtat entre textos aparentment distants, per crear familiaritats que no poden ser formulades d'altra manera, per mostrar jerarquies que només poden ser suggerides. La seva no és una lectura que es preguntí només per les propietats estilístiques d'un text, per la seva coherència argumental, per les seves qualitats estètiques; el llibreter procura anticipar-se a l'eventual lectura que en farà un conjunt de persones, els gustos i els itineraris lectors de les quals pot distingir. Indaga sobre els requisits

tots els seus defectes i distorsions; la seva essència és posseir un conjunt de filtres amb els quals detectar i destacar entre la infinitat de textos privats (crus) aquells que mereixen ser convertits en públics, depurant-los, fixant-los i dotant-los d'una forma. De bon començament, el llibre només és un objecte material, però un cop es posa en circulació, en certes ocasions, es transforma i es «consagra»; és a dir, es converteix en receptor i portador de valors simbòlics, valors compartits i reconeguts per un grup més o menys ampli de lectors; en canvi, en moltes altres ocasions —la majoria— el llibre queda com les escorialles de pasta de paper.

Els dispositius del sistema modern de circulació de llibres permeten assenyalar un llibre entre d'altres possibles i conferir-li un estatus particular, reconegut i acceptat per tots sense necessitat de cap imposició; la seva eficàcia és la clau sobre la qual reposa el conjunt del sistema. Sovint hem dit que és injust o cec, però en la manera com ha funcionat, quan ha destacat sempre el seu caràcter obert, ha estat imprevisible, fins ara ingovernable, resultat de la intervenció de múltiples agents desconnectats, sense que cap d'ells tingui la força suficient per dominar els altres. Amb tots els seus fracassos i fissures, amb totes les tensions entre el pol més comercial i el més exigent, sobre ell s'ha edificat la literatura més audaç, creativa i memorable del passat segle xx. En gran manera aquests dispositius són indissociables del llibre de paper, de les seves possibilitats, de la riquesa i de la complexitat que admet la seva materialitat; en altres paraules, del lloc que ha ocupat l'objecte llibre en la memòria i en la imaginació dels lectors.

La peculiaritat del llibreter és la seva capacitat per associar lectures, per proposar la continuïtat entre textos distants, per crear familiaritats, per mostrar jerarquies

previs que exigeix un text, sobre les altres lectures que evoca, l'imagina en diferents situacions de lectura, n'assaja les possibles relacions de «bon veïnatge», el situa en l'immens caseller que li permet organitzar i classificar aquesta biblioteca imaginària que comparteix amb la comunitat de lectors amb la qual dialoga. En aquest sentit, el llibreter no és tant un prescriptor sinó més aviat un propiciador, una mena d'alcajota que va teixint les seves intrigues i els seus paranyos aprofitant no només els textos sinó també, i molt particularment, tot el que els envolta; les peculiaritats de la forma del llibre constitueixen la seva veritable matèria primera.

3. Un tercer tòpic que també cal posar en dubte és donar per descomptat que el fet que si una obra destaca per damunt de les altres només depèn de les seves pròpies qualitats. Hem dit que, en el sistema de l'edició clàssica, el llibre travessa diverses portalades que el van transformant. Però no tots els llibres ho fan amb la mateixa sort. El sistema editorial és per si mateix un mecanisme de selecció i jerarquització, amb

En síntesi: el llibre de paper no és tant un objecte com un sistema. Podríem veure'l com un univers en tres dimensions:

La primera dimensió estaria constituïda pels mateixos textos, estables, finits, forjats per romandre, per resistir. És la dimensió de la imaginació.

La segona és la dimensió de la memòria: és el moment de la forma, de la materialitat del llibre com a llenguatge, de l'objecte llibre com a recipient per a l'evocació i els records.

I la tercera és la dimensió de la cultura (en el sentir dels antropòlegs), del llibre com a vincle social, com un bé material que alhora és un valor social compartit, en acord i en disputa; aquí el llibre és mercaderia que es compra i es ven però que simultàniament pot arribar a ser portadora de marques i signes culturals, que podem fer servir per parlar amb els altres del nostre lloc en el món.



Així, l'univers llibre seria un paisatge en relleu, les seves valls i els seus turons representarien jerarquies, zones d'èmfasi i d'ombres; estaria travessat per camins plens de senyals i advertències, delimitat per uns marges més enllà dels quals s'estén el que s'ha descartat i el que s'ha oblidat. Durant segles d'història, els nous lectors s'han format familiaritzant-se amb aquest paisatge, orientant-s'hi a poc a poc. Potser sigui possible reduir-lo a una superfície plana amb una única dimensió: un continu de textos infinit i indiferenciat. Però llavors serà una altra cosa molt diferent: els mecanismes que permeten formar nous lectors, que tenen la capacitat de destacar determinades obres mentre se n'obliden d'altres i que fan possible que milers de desconeguts puguin compartir la lectura dels mateixos relats, hauran de reinventar-se novament de dalt a baix.

No és que pretenguem defensar el sistema de comercialització del llibre de paper en la seva versió actual. Al contrari, en l'evolució més recent mostra tendències com la sobreproducció desaforada, l'abandonament del llibre de fons o la submissió a les cadenes i a les grans superfícies comercials, a les quals és impossible fer costat; tendències perverses que semblen el reconeixement implícit que el model de negoci ja no és sostenible. Despertem la sospita que acabaran sent elles mateixes el motor de l'autodestrucció.

La veritat és que ni les noves formes de distribució del llibre imprès en paper, ni el model de negoci que es proposa per al llibre digital, no semblen gaire engrescadors. En cap dels dos no podem estar segurs que els principis que han permès la llibertat, el risc i la creativitat podran sobreviure. Hi ha símptomes prou preocupants que ens conviden a pensar el contrari: en particular, l'omnipresència de dos grans agents globals (Google, Amazon) que, anorreant amb la seva potència computacional (i financera), aspiren al control oligopòlic de la cadena del llibre.

En realitat és com si haguéssim d'acceptar que l'exercici crític de l'escriptura, de la lectura i la reflexió en llibertat només serà possible en l'esfera del *cru*, entre els textos nascuts per fluir, per ser efímers i volàtils, en una mena de *zamizdat* digital en què gairebé tot encara està per inventar; possibilitat que a nosaltres els «arcaics», els formats en la lectura de Plató i dels clàssics, ens xoca com una aporia. Un es pregunta si l'esfera dels textos *cuits* (exceptuant potser els tècnics, científics i acadèmics) no s'estarà encaminant cap a un carreró sense sortida, cap a una estrangulació inevitable: potser a punt d'aconseguir que el vell sistema salti pels aires però sense disposar encara de cap alternativa a la subtilitat i la complexitat d'un engranatge que sempre hem ignorat per evident. ▀

La llibreria Lello e Irmão, la més antiga de Porto, va ser fundada el 1894 i té la seu en un edifici inaugurat l'any 1906

Aquest text és una versió revisada del que l'autor va llegir en el fòrum Tribuna Ateneu Barcelonès el 19 de novembre passat. Agraïm a l'autor i a l'Ateneu Barcelonès el seu permís per reproduir el text.